

Sveučilište u Zagrebu
EKONOMSKI FAKULTET
Zagreb - Hrvatska

Trg J. F. Kennedyja 6
10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon +385(0)1 238 3333
<http://www.efzg.hr/wps>
wps@efzg.hr

SERIJA ČLANAKA U NASTAJANJU

Članak broj 07-02

Mirjana Dragičević

Konceptualni okvir razmišljanja o budućem razvoju u Hrvatskoj

SVEUČILIŠTE U
ZAGREBU

Konceptualni okvir razmišljanja o budućem razvoju u Hrvatskoj

Mirjana Dragičević
mdragicevic@efzg.hr

Ekonomski fakultet – Zagreb
Sveučilište u Zagrebu
Trg J. F. Kennedyja 6
10 000 Zagreb, Hrvatska

Sve izneseno u ovom članku u nastajanju stav je autora i ne odražava nužno službena stajališta Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Članak nije podvrgnut uobičajenoj recenziji. Članak je objavljen kako bi se potaknula rasprava o rezultatima istraživanja u tijeku, a u svrhu njegovog poboljšanja prije konačnog objavljivanja.

Copyright 2007 by Mirjana Dragičević

Sva prava pridržana.

Dijelove teksta dopušteno je citirati uz obavezno navođenje izvora.

Sažetak

Teorije razvoja, kao i ekonomija razvoja javljaju se nakon II svjetskog rata i povezane su s političkim projektom razvijanja siromašnih zemalja juga. Krajem 1970-ih godina ti se teorijski doprinosi svjetskom razvoju gube pred dominacijom i implementacijom neo-klasične paradigme ekonomskog rasta. 1980-ih, Washingtonski konsenzus postaje razvojni model manje razvijenih zemalja. Taj model, ili skup recepata, implementiran je i u svim tranzicijskim zemljama srednje i istočne Evrope. Razvojna strategija tranzicije stoga je nametnuta izvana, a o sposobnosti/nesposobnosti pojedinih vlada da strateški upravljaju/ne upravljaju promjenama, ovisilo je da li će tranzicijski razvoj biti uspješan ili neuspješan. U Hrvatskoj se također primjenjuje isti model. Zbog nedostatka strateških vizija, i kapaciteta vlade/a za upravljanja promjenama, kao posljedica se javljaju visoki društveni troškovi tranzicije. Recentna teorijska razmišljanja o razvoju ističu potrebu izgradnje nove razvojne paradigme. Razvoj kao transformacija društva, paradigma je koju bi trebale inicirati i razvijati sve zainteresirane strane u Hrvatskoj.

Ključne riječi

razvoj, teorije razvoja, Washingtonski konsenzus, strategija razvoja,
razvoj kao transformacija društva

JEL klasifikacija

O19

Abstract

Development theories, unlike the development economics are emerging after the Second World War as a consequence of the political project of developing the poor countries in the south. In late 1970s, these theoretical contributions to the world development are disappearing, under the domination and implementation of the neo-classical paradigm of economic growth. In 1980s, the Washington consensus becomes the development model for the less developed countries. The model, or the collection of receipts, was implemented in all transition Central and Eastern European countries. Consequently, the transition development strategy was imposed from abroad, and whether the transition development would be successful or unsuccessful was depending upon capabilities/non-capabilities of particular governments to strategically govern/non-govern the changes. The same model was implicated in Croatia. High social transition costs are emerging, due to the lack of strategic vision and capacities of the government's. Recent theoretical rethinking of development is emphasizing the necessity of implementing the new development paradigm. The development as a transformation of society is the paradigm that should be initiated and developed by all stakeholders in Croatia.

Keywords

development, development theories, Washington consensus, development strategy,
development as a transformation of society

JEL classification

O19

1. Uvod

Politički i gospodarski pritisci međunarodnih institucija za strukturnim prilagođavanjem (MMF), prihvaćanjem standarda, politika i procedura (EU), zasnovani na konceptu uvjetovanosti (mrkve ili štapovi), u svim razvojnim segmentima društva u Hrvatskoj, uvjetuju postavljanje temeljnih, strateških, razvojnih pitanja:

- kakva je strateška razvojna vizija Hrvatske?
- kako doći do razvojne strategije koja će postati javno dobro?

Ili, pak, ako ne postavljamo i ne tražimo odgovore na ova pitanja, intenzitet pritisaka i uvjetovanosti, sam po sebi, postaje razvojna strategija Hrvatske.

Osnovna hipoteza ovoga rada je da u nedostatku vlastite razvojne strategija, strategija nametnuta izvana postaje strateška, dugoročna, vizija Hrvatske. Cilj ovog teksta je ukazati na konceptualni okvir strategije razvoja u Hrvatskoj koja bi trebala biti zasnovana na novoj, post-Washingtonskoj teorijskoj paradigmi razvoja kao transformacije društva.

2. Bitne naznake evolucije ekonomije razvoja i značaj međunarodnih institucija za razvoj u svijetu¹

Termin "teorija razvoja" odnosi se na polje intelektualnog istraživanja koje se javlja nakon drugog svjetskog rata i povezano je s političkim projektom razvijanja zemalja juga (od kojih su mnoge u to vrijeme dekolonizirane), aktivnom intervencijom razvijenih, industrijskih, zemalja sjevera.²

Ekonomija razvoja kao disciplina javlja se 40-ih godina 20. stoljeća s fokusom na istraživanje problema ekonomske transformacije nedovoljno razvijenih zemalja koje treba voditi država, zbog neuspjeha tržišta i potrebe bržeg i drugačijeg razvoja u odnosu na dotadašnji, prevladavajući, liberalno-tržišni. Evidentan jaz između razvijenih industrijskih zemalja i pretežito poljoprivrednih ekonomija u nedovoljno razvijenim zemljama, postavio je ekonomiju razvoja pred izazove iznalaženja načina razvijanja zemalja juga.

Teorijski stavovi W. A. Lewisa,³ posebno su utjecali na donošenje Mjera za ekonomski razvoj nerazvijenih zemalja Ujedinjenih naroda 1951. godine (Toye, 2003). Njegovo stajalište po kojem političko liderstvo neke zemlje mora podupirati strategiju razvoja i danas je aktualno.

1960-ih godina dvadesetog stoljeća, u okviru ekonomije razvoja, posebno se izdvaja jedan teorijski pravac koji istražuje investiranje kapitala s ciljem ekonomskog rasta, polazeći od fiksnog omjera kapitala i outputa. U to vrijeme, Rosentein-Rodan naglašava obučavanje rada kao prvi uvjet industrijalizacije, a Shultz analizira investiranje u ljudski kapital kao bitnu odrednicu ekonomskog razvoja.

Riječju, ekonomija razvoja u to vrijeme utječe na vlade siromašnih zemalja kao i na međunarodne institucije, a ekonomisti koji istražuju razvoj imaju posebnu ulogu u planiranju razvoja pojedinih ekonomija, koje je zasnovano na sustavu nacionalnih računa i input-output analizi.

¹ Cilj ovog dijela rada nije dati detaljan i cjelovit prikaz različitih teorijskih stajališta koja su se javljala evolucijom ekonomije razvoja, već naznačiti bitne naglaske fokusa istraživanja ove discipline vezano uz ulogu međunarodnih institucija, što je važno za problem koji istražuje ovaj tekst.

² Teorije razvoja evoluiraju od onih koje naglašavaju ekonomski rast i socijalnu modernizaciju, strukturalističke poglede s naglaskom na ključnu ulogu države u razvoju do recentnih teorija koje naglašavaju potrebu socijalnog razvoja i izgradnje kapaciteta.

³ Hoselitz, Kuznets, Lewis, Myint bili su među prvim ekonomistima koji su analizirali ekonomski razvoj kao posebnu disciplinu. Kasnije se javlja teorija faza razvoja. Gerschenkron, Rostow, Hirschman, Steers, neki su od najistaknutijih predstavnika koji ističu potrebu specifične analize po zemljama. Prebisch je zaslužan za nastanak i razvoj teorije zavisnosti. Seers je među prvim ekonomistima razvoja koji je zaustavio dotadašnji fetišizam rasta i naglašavao da je društveni razvoj daleko više od rasta outputa. Tu koncepciju dalje su slijedili: Singer, Myrdal, Adelman, Schumacher i drugi.

U okviru ove discipline analiziraju se i uvjeti međunarodne trgovine, pa Prebisch, istaknuti ekonomista razvoja, lobira za stvaranje UNCTAD-a, tražeći uvođenje i poštivanje industrijskih preferenci za zemlje u razvoju, te promjenu institucija međunarodne trgovine.

1970-ih, dolazi do stvaranja projekta Novog međunarodnog ekonomskog poretka, integriranog programa međunarodnog sporazuma razmjene. Posebno, obzirom na niz negativnih eksternih efekata ekonomskog rasta na okoliš, jačaju kritike rasta BDP-a kao jedine mjere ekonomskog razvoja, i javlja se koncept rasta ekonomskog blagostanja, te održivog razvoja, koji bi trebao integrirati socijalnu, ekonomsku i ekološku razvojnu dimenziju. Ali, tih godina, jačaju i teorijski elaborirani pritisci na potrebu smanjenja uloge države, zbog manjkavosti prevelikog državnog angažmana u ekonomskom razvoju. Pokazuje se da u nerazvijenim državama, državni aparat ubire rentu zbog svoje pozicije, te da je neefikasan i neproduktivan.

Istraživački centar Svjetske banke, elaborira stajalište po kojem je za brz ekonomski razvoj potrebno funkcioniranje što slobodnijeg tržišta, dok države/vlade trebaju osiguravati samo provođenje zakona, reda, obranu i brinuti o zdravlju i obrazovanju stanovništva.

Razvoj se tako stavlja u okvir ekonomskog rasta, i analizira kroz mogućnosti povećanje kapitala, bilo domaćom štednjom ili kroz transfere kapitala iz inozemstva. U fokusu interesa je traženje odgovora na pitanje: kako što bolje (optimalno) alocirati resurse svih aktera rasta u svim dijelovima svijeta. Zakoni ekonomije postaju svuda u svijetu razvijani i primjenjivani na isti način.⁴ Činjenica južno-američke dužničke krize, navodi zemlje članice G7 da od Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke traže stvaranje programe "strukturnog prilagođavanja" koji se trebaju provoditi u zemljama u razvoju. Tako dolazi do pomaka razvojnog fokusa na makroekonomske probleme strukturnog prilagođavanja i stabilizacije. Nedovoljno razvijene države u svojoj razvojnoj orijentaciji, priklanjaju se sve više stajalištima Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, a sve manje Ujedinjenih naroda.

3. Washingtonski konsenzus kao strategija razvoja nedovoljno razvijenih zemalja i post-Washingtonski razvoj

1980-ih elaboriraju se postavke Washingtonskog konsenzusa. Washingtonski konsenzus (Williamson, 1997:132-36) odnosi se na sporazum između vlade zemlje dužnika i međunarodnih institucija o provedbi neoliberalnog programa ekonomskog rasta, s naglaskom na slobodi tržišta i davanju "prava cijenama" (engl. getting prices right), trgovinskoj liberalizaciji i na smanjenoj ulozi države u ekonomiji. "Paket" politika Washingtonskog konsenzusa: privatizacija, liberalizacija i stabilizacija, pretpostavlja da vlade trebaju deregulirati i privatizirati ekonomiju, provoditi restriktivnu monetarnu i odgovarajuću fiskalnu politiku i uravnotežiti proračunski deficit.

Ovaj konsenzus pretpostavljao je primjenu koncepta "ista veličina odgovora svima" (engl. one size fits all), odnosno istog "recepta" za sve zemlje koje traže financijsku i stručnu potporu Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke (Stiglitz, 2003).

Njegova primjena značila je reduciranje razvoja na ekonomski rast, jer upravo rast je bio u fokusu svih reformskih paketa. Pretpostavljalo se da će sam ekonomski rast pridonijeti ukupnom socijalnom boljitku. Ali, naglašavanje kvantitativnih mjera ekonomskog rasta (rast BDP-a prije svega), istovremeno je značilo i izjednačavanje rasta s razvojem i zanemarivanje bitnih razvojnih pitanja: socijalnog razvoja, izgradnje institucionalnog okruženja, izgradnje kapaciteta vlada, borbe protiv siromaštva, nezaposlenosti i dr.

Ignoriranje upravo ovih, bitnih, razvojnih pitanja, dovelo je Washingtonski konsenzus, i njegov univerzalni skup "recepta" do neuspjeha. Politike uvjetovanosti davanja daljnje pomoći, dovodile su do smanjene participacije internih aktera i dovodile do rascjepa socijalne kohezije. Posljedice su bile povećanje

⁴ Ovo je i razdoblje potpune marginalizacije ekonomije razvoja. Razvoj se analizira kao nužna posljedice ekonomskog rasta. Ekonomski rast, naime, po pretpostavkama prevladavajuće neo-klasične paradigme, smanjit će jaz između razvijenih i nedovoljno razvijenih, odnosno između bogatih i siromašnih.

siromaštva, socijalnih nejednakosti i socijalne isključenosti. Umjesto da su se razvile inicijative za stvaranje bogatstva stvorene su inicijative za pljačku bogatstva. Naravno, svi ti neuspjesi nisu bili eksplicitnim rezultatom politika uvjetovanosti, ali te politike nisu činile same po sebi ništa da se razvojni neuspjesi ne jave, ili ublaže. Nije se naglašavala potreba izgradnje institucija koje bi ove neuspjehe (posljedice) ublažile. I kao što naglašava Feldstein (1998), uvjeti u "paketima" prilagodbe išli su mimo brige za stvorenu krizu.

Upravo ovi neuspjesi doveli su Svjetsku banku pred potrebu traženja novih načina rada sa zemljama u razvoju. Tako, na primjer, Svjetska banka u svom Svjetskom izvještaju o razvoju (WB: World Development Report, 1997) naglašava da ekonomski razvoj nije tehnički problem faktorske akumulacije, već i socijalni proces koji zahtjeva institucije potrebne za funkcioniranje ekonomske i socijalne zbilje.

Krajem 20. i početkom 21. stoljeća dolazi do pomaka ka normativnim gledanjima na razvoj. Studije Svjetske banke, tako, analiziraju fenomen siromaštva, potrebu socijalnog uključivanja, izgradnje civilnog društva, značaja institucija i kapaciteta vlada, transparentnosti (WB, 2002).

Time se počinje otvarati prostor za stvaranje novih odnosa ne samo između Banke i vlade, već i unutar samih zemalja i između zemalja i svih agencija pomoći. Bitni naglasci su da zemlja, a ne samo vlada, budu "na mjestu vozača". "Nijedna institucija, bilo domaća ili međunarodna, nema monopol na mudrost i imperativ je potpuno prihvaćanje značenja i konzekvenci alternativnih politika" (Stiglitz, 2002:177).

1980-e i 1990-e: teorije razvoja ponovno se aktualiziraju objašnjavajući uspjeh novih industrijskih zemalja istočne Azije koji se bitno razlikuje od "najboljih praksi" neo-klasične paradigme koje se provode u ekonomijama zapadne Evrope i SAD (Chang, 2003). Javljaju se stajališta po kojima država treba "voditi" ekonomiju.⁵ Tako, na primjer, Amsden (1989) analizira industrijalizaciju Južne Koreje i važnu ulogu vlade koja je inicirala niz mehanizama za promoviranje važnih industrijskih sektora i podupiranje izvoza. Industrije koje najviše izvoze potpomagale su se posebno industrijskim politikama i programima financijske pomoći. Wade (1990) analizirajući industrijalizaciju i razvojni uspjeh Tajvana naglašava posebnu ulogu "partnerskog kapitalizma" u kojem su sudjelovale vlada, banke i čitava industrija.

Suvremene rasprave o razvoju, konsenzusno prihvaćaju činjenicu da je razvoju potrebno pristupiti polazeći od jednako ekonomske, socijalne, političke i ekološke dimenzije, odnosno da pristup razvoju mora biti višedimenzionalan, obzirom na isprepletenost utjecaja (Sen, 2001:126), te da je za istraživanje razvoja neophodan interdisciplinarni, holistički, a ne sektorski pristup (Nederveen Pieterse, 2001:13). Pritom treba uravnotežiti ulogu države i drugih političkih i socijalnih institucija s funkcioniranjem tržišta.

3.1. Washingtonski konsenzus kao strategija razvoja u periodu tranzicije

1980-ih godina prošlog stoljeća, kratkoročni obzor programa strukturalnog prilagođavanja i stabilizacije ekonomija postaje novom konvencionalnom mudročeu koja je značila da zemlja dužnik koja traži financijsku pomoć od MMF-a, mora pristati na uvjetovanost dobivanja pomoći provedbom paketa strukturalnih i stabilizacijskih reformi. Ovaj model primjenjuje se i u tranzicijskim zemljama krajem 1980-ih godina.

U nedostatku strateškog vođenja i upravljanja razvojem od strane internih aktera, eksperti MMF-a, često, nedovoljno poznavajući specifične prilike u pojedinim zemljama, primjenjuju isti model. U sferi makroekonomije programi strukturalnog prilagođavanja, sukladno neo-klasičnoj paradigmi, koja postaje jedini faktor određivanja tranzicijske strategije u državama srednje i istočne Evrope, nude se u "paketu" sa skupom liberalizacijskih, privatizacijskih i stabilizacijskih politika.

⁵ Ove države nisu slijedile standardne recepte MMF-a. Ekonomski rast pratilo je i povećanje životnog standarda i smanjenje siromaštva. Vlade su imale značajnu ulogu u razvoju. Ovaj razvojni model posebno je istraživao preko analize modela razvojne države (engl. developmental state). Vidjeti npr. Chang, 2003, Woo-Cumings, 1999.

Kako daljnja financijska potpora uvjetuje disciplinu u primjeni reformskih paketa, vlade u zemljama bez vlastite, interne, razvojne strategije, bez strateškog kapaciteta da na sebe preuzmu teret i odgovornost za daljnji razvoj, neupitno prihvaćaju sve reforme kao i politike i procedure za njihovu primjenu. Tako na području faktora i korporacijskih struktura poduzeća i država, odgovornost postaje u stvaranju unificiranih standarda, paketa i procedura.

U takvim uvjetima vlade provode strategiju i politiku vanjskih financijera, te umjesto da vode ekonomski i socijalni razvoj zemlje, postaju izvršioци izvana nametnutih pravila. No, ne samo da su vlade time bile onemogućene u inicijativama, bili su to i svi građani. "Vanjska razvojna agencija, umjesto da djeluje kao katalizator koji će ubrzati promjenu, smanjit će aktivnost ljudi i povećati njihov osjećaj nemoći. Vanjske inicijative neće inducirati dugoročne institucionalne reforme..." (Stiglitz, 2002:169).

Kao posljedica toga javlja se i dužnička ovisnost, pa stoga, za daljnji razvoj od izuzetne važnosti postaje intelektualni strateški kapacitet vlade, koja bi trebala biti sposobna razlikovati dobre od loših savjeta. Jer, "...najbolje prakse ili reforme koje su nametnute zemlji kroz uvjetovanost (mrkve ili štapovi) ne uspijevaju proizvesti trajnu promjenu. One će smanjiti inicijative ljudi da razviju vlastite kapacitete i oslabiti njihovo povjerenje u korištenje vlastite inteligencije" (Stiglitz, 2002:169).

Washingtonska doktrina zasnovana je na pretpostavci da će socijalna distribucija i kolektivna akcija biti poboljšana reformskim procesom (J krivulja: Olson, 1995). Tržišna reforma, po pretpostavkama ove doktrine, stvara koristi čitavom društvu i dugoročno je javno dobro.

Stvaranje tržišne ekonomije, međutim, sredstvo je za ostvarenje širih ciljeva. A za te ciljeve nije važno samo stvaranje tržišne ekonomije, već povećanje životnog standarda i ustanovljenje održivog, demokratskog razvoja. Tako se npr. Wofensohn (1999), analizirajući sveobuhvatni razvojni okvir (engl. comprehensive development framework) zalaže za uključivanje građana i participaciju, kao bitne odlike demokratskog razvoja neke zemlje.

WC zanemaruje niz ključnih elemenata tržišne ekonomije: značenje socijalnog kapitala, problem stvaranja institucionalne osnove funkcioniranja tržišta. Ne razumije prirodu institucionalnih promjena: korporacijskog vladanja, socijalnog kapitala, zakonodavnih struktura, te socijalnih inicijativa: normi, institucija, povjerenja.

Ali, neo-klasični model tranzicije postaje jedina solucija tranzicijskim problemima za MMF i Svjetsku banku, koje osiguravaju pomoć, sukladno politikama uvjetovanosti, odnosno, ovisno o implementaciji politika zasnovanih na neo-klasičnom modelu, a troškovi rasta bez razvoja, ili anti-razvojne perspektive (Nederveen Pieterse, 2001:6), nepredviđeni preporukama i konceptom uvjetovanosti MMF-a, postaju rastuća:

- zavisnost (razvoj je sve manje zasnovan na endogenoj dinamici);
- nejednakost, nezaposlenost, siromaštvo;
- neefikasnost modela vladanja – rast korupcije;

što ukazuje da nije riječ o razvoju, iako je pritom moguć rast BDP-a.

U takvim uvjetima, raste socijalna nesigurnost, socijalna isključenost, raste nepovjerenje⁶ (ne samo u institucije), već, i uopće među građanima, što sveukupno, ima negativne posljedice na stabilnost društva i budući razvoj (Liou, 2000).

Stoga rasprava o tranziciji ne otvara pitanje cilja, metodologije ili ideologije na kojoj se zasniva tranzicija. To su odlučene i uvjetovane stvari. Cilj je stvaranje konkurentnog kapitalizma. Metodologija je zasnovana na neo-klasičnoj ekonomskoj paradigmati, a ideologijska osnova promjena je samo-interes.

⁶ Prema nalazima UNDP-a, (UNDP, 2002:69), a vezano uz najveće povjerenje građana, u zemljama centralne i istočne Evrope, građani najviše povjerenje imaju u oružane snage (45%), crkvu (42%), predsjednika (41%), televiziju (39%), policiju (24%), sudstvo (22%), parlament (21%), a najmanje u političke stranke (7%).

Rasprave o promjenama svode se na raspravu o brzini promjena: šok terapiji ili postupnom pristupu u privatizaciji, liberalizaciji, deregulaciji, i činjenici da je primjena postupne privatizacije, uz istovremenu izgradnju institucionalnog okruženja tržišnog gospodarstva i određivanja prioriteta i redoslijeda cijelog procesa, u nekim tranzicijskim državama polučila manje tranzicijske neuspjehe. Pokazao se trade-off između brzine privatizacije i efikasnosti. te zanemarivanja izgradnje institucija i jačanja sposobnosti vlada (Ellman, 2003).

3.2. Washingtonski konsenzusa kao razvojna strategija Hrvatske

Tranzicija u Hrvatskoj započela je s istovremenom ratnom agresijom, pa se sve socijalne posljedice (društveni troškovi) tranzicije ne mogu pripisati samo tranzicijskoj strategiji.⁷

1993. godine u Hrvatskoj je, uz savjete i potporu MMF-a, proveden stabilizacijski program čiji je osnovni cilj bio smanjenje inflacije, a što je omogućilo provođenje restriktivne monetarne i progresivne fiskalne politike. Uslijedila je provedba strategije Washingtonskog konsenzusa: liberalizacija, privatizacija i deregulacija ekonomije, praćena programima strukturalnog prilagođavanja. Pritom je primijenjen brzi i netransparentni privatizacijski model, sa poznatim konzekvencama:

- rastućom nezaposlenosti sa stopom od 23% 2001. godine (DZZS, 2002), što je bila najviša stopa nezaposlenosti u odnosu na sve tranzicijske države srednje i istočne Evrope;
- rastom socijalnih nejednakosti;
- rastom siromaštva. Prema međunarodnim standardima siromaštva (4,30 \$ dnevno po osobi) u Hrvatskoj je samo 4% siromašnih (WB, 2001). Istraživanja subjektivnog siromaštva, međutim, pokazuju da se zbog visoke nezaposlenosti i snižavanja realnih nadnica 80% stanovništva u Hrvatskoj smatra siromašnim (UNDP, 2002);
- porastom socijalne isključenost;
- rastom nepovjerenja;

i svim drugim društvenim troškovima ne-razvojne strategije.

Primjena recepata Washingtonskog konsenzusa, i u Hrvatskoj je uvjetovala usredotočenost razvoja na ekonomsku efikasnost, što je dovelo do konfuzije ne samo između ciljeva i sredstava već i između uzroka i posljedica, a što je vidljivo i u jedinom strateškom razvojnom dokumentu: Hrvatska u 21. stoljeću (Vlada RH, 2001), koji posebno naglašava razvoj BDP-a, i to u strategiji ekonomskog razvoja, kao jedan od bitnih ciljeva.

Analiza dokumenta pokazuje da se radi o devetnaest pojedinačnih strategija razvoja, zasnovanih (šesnaest od devetnaest) na sektorskom (ministarskom) pristupu (WB, 2003). U dokumentu su problemi analizirani i strateški napuci koncipirani, vezano uz posebne dijelove (segmente) razvoja: ekonomiju, socijalni razvoj, regionalni razvoj i dr.

Razvoj, međutim, pa ni strategija koja ga dugoročno koncipira, nije ni nizanje, niti zbroj dijelova/aspekata, već više-dimenzionalan, holistički fenomen. Kao takav, ostaje u spomenutim napisima mimoiden ili zanemaren.

Važno je naglasiti da ovaj dokument ne predviđa ni politike, procedure, akcione planove za njegovu implementaciju, pa i dalje ostaje da međunarodne (financijske: MMF), razvojne (Svjetska banka, USAID) i mnoge evropske institucije i fondovi, preko uvjetovanosti politika i procedura prilagodbi za dobivanje daljnje financijske i druge potpore trasiraju razvoj u Hrvatskoj.

⁷ Iako ne postoje točni izračuni troškova ratne agresije, prema procjenama hrvatske vlade oni iznose oko 50 milijardi dolara, što je iznos dva i pol BDP-a iz 2001. godine.

Promjene nametnute izvana, u nedostatku internih strateških vizija i kapaciteta njihove implementacije, postaju razvojna strategija Hrvatske. Tako se i dalje razvoj "prepušta" vanjskim akterima, ili, pak, sporadično i stihijno naporima i poticajima pojedinih dijelova poslovnog sektora (kompanije koje svoju socijalnu odgovornost i strateško partnerstvo sa civilnim i javnim sektorom implementiraju u svojim razvojnim dokumentima), ponekih vladinih tijela, inicijativa građana.

Sve pojedinačne inicijative, međutim, nisu dovoljne za stvaranje i pokretanje razvoja kao transformacije društva.

Upravo ova, nova, razvojna paradigma, koja ima svoje uporište u recentnoj teoriji razvoja (i ekonomiji razvoja), čini nam se ključnom konceptualnom osnovom daljnjeg (ili novog) razvoja u Hrvatskoj.

Sve je veći broj pristalica shvaćanja (Chang, 2002, 2003, Easterly, 2002, Feldstein, 1998, Hettne, 1995, 1995a, Nederveen Pieterse, 2001, Sen, 2001, Stiglitz, 1998, 2002, 2003) prema kojima se razvoj mora ponovno otkrivati, i u fazi post- Washingtonskog konsenzusa, ne samo zbog ciljeva razvoja koji su znatno širi i složeniji od onih koje je trasirao ovaj konsenzus, i negativnih posljedica koje je stvorila njegova primjena, značiti transformaciju čitavog društva. Jer, razvoj nije tehničko pitanje.

4. Razvojna strategija kao transformacija društva

Iskustvo Washingtonskog konsenzusa pokazalo je da efikasne promjene ne mogu biti nametnute izvana. Važno je da sve zainteresirane strane budu na "vozačevu sjedalu", odnosno da trasiraju promjene i upravljaju njima. Razvoj ne može biti samo skup pregovora između vlade i vanjskih institucija. On mora ići dublje i šire od toga.

Razvoj shvaćen kao *transformacija* društva, znači otklon od tradicionalnog poimanja promjena kao i načina razmišljanja o njima. Promjene nisu same sebi cilj, već tek sredstvo dosizanja širih društvenih ciljeva. Ukoliko su one bile povezane s razvojem, trebaju omogućiti pojedincima i društvu veću kontrolu nad njihovom sudbinom (Stiglitz, 1998:2).

Da bi razvoj koji podrazumijeva transformaciju društva bio moguć, u državi mora postojati razvojna strategija. U njoj trebaju biti identificirani katalizatori promjena kao i bitne prepreke promjenama. Takav razvoj ne podrazumijeva samo promjenu načina vladanja, ili onog što čini vlada, ili agencije pomoći, već participaciju i partnerstvo svih zainteresiranih strana u nekoj državi.

Razvojna strategija mora polaziti od vizije transformacije društva, od toga kakvo će ono biti za narednih deset do dvadeset godina. Ona nije kruti, definirani plan, već živi dokument koji se neprekidno mijenja. Vizija mora imati i kvantitativne ciljeve. Mora uključiti smanjenje siromaštva, transformaciju institucija, stvaranje novog socijalnog kapitala i novih sposobnosti, kao elemenata procesa transformacije.

Temeljno pitanje je kako stvoriti takvu razvojnu strategiju? Po svojoj temeljnoj pretpostavci i odrednici, transformacija društva podrazumijeva participaciju svih relevantnih sudionika razvoja i njihovo partnerstvo i to na konsenzusnoj osnovi. Participacija pretpostavlja transparentnost, otvorenost i sudjelovanje poslovnog, javnog i civilnog sektora. Ona ne samo da ima veliku ulogu u stvaranju socijalnog kapitala, već i socijalne uključenosti i kohezije. Participacija je nužna za jačanje motiviranosti, za promjenu svijesti, što su pretpostavke da razvoj transformira društvo (Stiglitz, 2002:165).

Strategija razvoja kao transformacija društva podrazumijeva i da sve razvojne strategije: privatnog, javnog, civilnog, sektora na razini lokalnih zajednica, regija i države, trebaju ne samo biti povezane i komplementarne, već i konzistentne s globalnom okolinom koja se neprekidno i nepravolinijski mijenja. Bitna je i međusobna otvorenost strategija na svim razinama. Također je važno i da otvorenost zemlje bude u funkciji razvoja kao transformacije društva, a ne stvaranja dualne ekonomije i društva u kojem mogu

postojati samo pojedinačni projekti koji potiču razvoj. Strategije predstavljaju fleksibilne "putokaze" koji se stvaraju i mijenjaju učešćem svih strana zainteresiranih za promjene.

Kako sve države imaju ograničene resurse, bitno je da razvojna strategija odredi prioritete i redoslijed promjena, te definira područja koja za neku zemlju predstavljaju njenu konkurentsku prednost. Pritom je bitno da prioritete postanu obrazovanje i znanost, a da strateško upravljanje njihovim razvojem koji je komplementaran bude u fokusu implementacije strategije. Bitni elementi strategije uz fizički, ljudski i prirodni kapital su i socijalni i organizacijski kapital koji je od presudne važnosti za brzinu transformacije.

Ako definiranje tih pitanja bude zasnovano na povjerenju, dijalogu, participaciji, partnerstvu i konsenzusu, onda razvoj postaje javnim dobrom.

5. Zaključak

Suvremena promišljanja razvoja ukazuju da je zbog negativnih posljedica koje je u nedovoljno razvijenim (i tranzicijskim) zemljama izazvala primjena modela Washingtonskog konsenzusa, u post-Washingtonskoj fazi, početkom 21. stoljeća, razvoju nužno pristupiti multidisciplinarno i holistički i kao novu razvojnu paradigmu poticati razvoj koji će značiti transformaciju društva.

Promišljanje ove paradigme, njenih pretpostavki i njene biti, od velike je važnosti za Hrvatsku zbog niza razloga. Prvi, proizlazi iz nekritičkog prihvatanja Washingtonskog konsenzusa, čime on, u nedostatku vlastite strategije postaje razvojnom strategijom Hrvatske koja je nametnuta izvana. Drugi razlog je, što je implementacija tog konsenzusa, bez izgradnje institucionalnog okvira, definiranja redoslijeda promjena, i nedovoljne sposobnosti vlade/a da upravljaju promjenama, dovela do visoke nezaposlenosti, i drugih visokih socijalnih troškova. Treći je, što su dosad zanemarene i nekoordinirane lokalne i regionalne inicijative za razvojnim promjenama koje se javljaju u poslovnom, javnom i civilnom sektoru. Sljedeći razlog je što nema partnerstva niti povjerenja zainteresiranih strana od lokalnih do nacionalne razine.

A razvoj kao transformacija društva upravo pretpostavlja dijalog učešće i međupovezanost svih zainteresiranih strana od lokalne do nacionalne razine. Tako on i postaje javno dobro. Za takav razvoj ne može se slijediti tuđe naputke i kopirati tuđa iskustva. Za takav razvoj potrebne su ne samo inicijative, već i strateška sposobnost vlade u osmišljavanju, koordiniranju i vođenju ovog složenog procesa.

Literatura

1. Amsden, A. (1989), *Asia's Next Giant*, New York: Oxford University Press.
2. Chang, H-J. (2002), "Breaking the mould: an institutional political economy alternative to neo-liberal theory of the market and the state", *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 26, No. 5, 539-59.
3. Chang, H-J. (2003), ed., *Rethinking Development Economics*, London: Anthem Press.
4. Collier, P. (2000), "Conditionality, Dependence and Coordination: three current debates in aid policy", in Gilbert, C. L. & Vines, D. (eds.) (2000), *The World Bank Structure and Policies*, Cambridge: Cambridge University Press.
5. Dabrowski, M. et al. (2001), "Whence reform? A critique of the Stiglitz Perspective", *Journal of Policy Reform*, Vol. 4, No. 4.
6. Dragičević, M. (1996), *Ekonomija i novi razvoj*, Zagreb: Alinea.
7. DZZS (2001), *Statistički godišnjak RH*, Zagreb: Državni zavod za statistiku.
8. Easterly, W. (2002), *The Elusive Quest for Growth*, Cambridge: The MIT Press.
9. Ellman, M. (2003), "Transition Economies", in Chang, H-J. (ed.) (2003), *Rethinking Development Economics*, London: Routledge, 179-199.
10. Hettne, B. (1995), "Introduction: The International Political Economy of Transformation", in Hettne, B. (ed.), *International political Economy: Understanding Global Disorder*, London: Zed Books, 1-30.
11. Hettne, B. (1995a), *Development Theory and the Three Worlds*, second edition, Harlow: Longman.

12. Feldstein, M. (1998), "Reinforcing the IMF", *Foreign Affairs*, 77 (March-April), 20-33.
13. Gilpin, R. (2001), *Global Political Economy, Understanding the International Economic Order*, Princeton: Princeton University Press.
14. Killick, T. (1998), *Aid and the Political Economy of Policy Change*, London: Routledge.
15. Krueger, A. O. (1974), "The Political Economy of the Rent-seeking Society", *American Economic Review*, Vol.1, No. xiv, 291-303.
16. Liou, K. T. (2000), "Development Experiences in Economic Transition Countries: Background and Issues", *International Journal of Economic Development*, Vol. 2, No. 1, 1-11.
17. Nederveen Pieterse, J. (2001), *Development Theory: Deconstructions/Reconstructions*, London: Sage.
18. Olson, M. (1995), *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, New York: Schocken.
19. Sen, A. (2001), *Development as Freedom*, New York: Oxford University Press.
20. Stiglitz, J. (1998), "Towards a New Paradigm for Development: Strategies, Policies, and Processes", 1998 Prebisch Lecture at UNCTAD, raspoloživo na: prebisch98.pdf (94K).
21. Stiglitz, J. (1999), "Whither Reform? Ten Years of Transition", paper presented at the Annual WB Conference on Developing Economies, April 28-30, 1999, Washington D.C.
22. Stiglitz, J. (2002), "Participation and Development: Perspectives from the Comprehensive Development Paradigm", *Review of Development Economics*, 62, 163-182.
23. Stiglitz, J. (2003), *Globalisation and Its Discontent*, London: W. W. Norton.
24. Toye, J. (2003), "Changing Perspectives in Development Economics", in Chang H-J. (ed.) (2003), *Rethinking Development Economics*, London: Anthem Press, 21-40.
25. UNDP (1999), *Human Development Report for Central and Eastern Europe and the CIS*, New York: UNDP.
26. UNDP (1999a), *Human Development Report, Croatia*, Zagreb: UNDP Croatia and Institute of Economics.
27. UNDP (2002), *Human Development Report. Deepening democracy in a fragmented world*, New York: Oxford University Press.
28. UNDP (2003), *Human Development Report*, New York: Oxford University Press.
29. Vlada RH (2001), *Hrvatska u 21. stoljeću*, Zagreb: Mimeo.
30. Wade, R. (1990), *Governing the Market*, Princeton: Princeton University Press.
31. Williamson, J. (1997), "The Washington Consensus Revisited", in Emmerij, L. (ed.), *Economic and Social Development in the XXI Century*, Washington D.C., Inter-American Development Bank, 48-61.
32. Wolfensohn, J. D. (1999), "A Proposal for a Comprehensive Development Framework" (A Discussion Draft), Washington, D.C.: World Bank.
33. Woo-Cumings, M. (ed.) (1999), *The Developmental State*, Ithaca and London: Cornell University Press.
34. World Bank (1997), *World Development Report*, New York: Oxford University Press.
35. World Bank (2001), *Croatia Economic Vulnerability and Welfare Study*, WB Office in Croatia. Zagreb-Washington: World Bank Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region, Washington, D.C.: World Bank.
36. World Bank (2002), *Building Institutions for Markets*, New York: Oxford University Press.
37. World Bank (2003), *Croatia – Country Economic Memorandum: A Strategy for Growth through European Integration*, Report No. 25434 Hrv. Volumes I. and II. Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, Washington D.C.: World Bank.